

Wioletta Sobieraj

*Przemysł domowy.
Zabytkowe sztuce i zastawy stołowe
- wytwórcy, wzornictwo i zastosowanie*

z kolekcji Stanisława Jaruszewicza

Starachowice 2020

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury



Organizator wystawy:

Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach

Właściciel kolekcji: Stanisław Jaruszewicz, Zabytkowa Zagroda w Marcinkowie,
Marcinków 78, Gmina Wąchock

Kurator wystawy: Wioletta Sobieraj

Scenariusz i opracowanie: Wioletta Sobieraj

Aranżacja wystawy: Wioletta Sobieraj

Konsultacje merytoryczne tekstów: Stanisław Jaruszewicz, Paweł Kołodziejcki

Materiały wykorzystane na wystawie i w katalogu pochodzą ze zbiorów:

Telewizji Polskiej S.A.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Tomasza Galasa

Osób prywatnych

Domeny publicznej

Zdjęcia: Miłosz Sobieraj

Opracowanie graficzne plansz: Intermarka Magdalena Maciąg

Wydawca: PU COMPUS, Starachowice, ul. Kopalniana 27

ISBN: 978-83-66538-05-4

Skład i druk:

PU COMPUS Starachowice, tel. 41 274 02 36, www.compus.net.pl



ystawa „Zabytkowe sztuce i zastawy stołowe – wytwórcy, wzornictwo i zastosowanie” jest kolejną częścią cyklu edukacyjno wystawieniczego „Przemysł Domowy”. Jego głównym celem jest przybliżenie wytworów przemysłu stanowiących nieodzowny składnik naszego życia codziennego. Pierwsza edycja cyklu miała miejsce w roku 2016 i była poświęcona praniu i prasowaniu. Na wystawie zaprezentowano liczne przedmioty służące do szeroko pojętego utrzymania czystości i higieny osobistej. Sama ekspozycja, jak też pakiet edukacyjny spotkały się z dużym zainteresowaniem. Kontynuacją i drugą odsłoną Przemysłu domowego jest prezentowana właśnie wystawa, poświęcona zastawie stołowej. Z pralni przemierzamy się do jadalni, gdzie przy zastawionym stole swoje posiłki spożywali nasi przodkowie. Nie tyle jednak pragniemy pokazać, co jedzono przed wiekiem, ale przy użyciu, jakich przedmiotów. Ich różnorodność i wymyślność może zadziwiać nas, ludzi żyjących w epoce ponowoczesnej, w ciągłym pośpiechu, kiedy plastikowe naczynia i fast foods są synonimami codzienności. Patrząc na stół sprzed wieku, spoglądamy na galerię licznych i pięknych przedmiotów. Stulecie XIX to początek masowej produkcji przemysłowej, ale to również czas rzemiosła artystycznego. Coraz szerzej dostępności przedmiotów codziennego użytku towarzyszyła troska o ich estetyczny wymiar. Rzecz jasna nie na każdym stole znajdowały się tak bogate i piękne sztuce, jednak dzięki masowej produkcji i stopniowej obniżce cen, liczba takich stołów rosta. Na to, co kiedyś mogli sobie pozwolić arystokraci, w stulecie XIX było dostępne w salonikach mieszczańskich i stopniowo schodziło w dół drabiny społecznej. Ideą cyklu „Przemysł Domowy” jest również przybliżenie producentów przedmiotów codziennego użytku. Z uwagi na charakter naszego Muzeum głównym nurtem naszej narracji jest przemysł ciężki, wyroby hutnicze, zbrojeniowy, czy motoryzacyjny. Dzięki wspomnianemu cyklowi pragniemy przypomnieć producentów tych niewielkich gabarytowo, ale obecnych, na co dzień w coraz większej ilości domów, wyrobów przemysłowych. Jest jeszcze jeden cel, jaki przyświeca nam podczas realizacji prezentowanego przedsięwzięcia: to zaprezentowanie bardzo bogatych zbiorów prywatnego kolekcjonera pana Stanisława Jaruszewicza. Mieszkaniec pobliskiego Marcinkowa stworzył tam prawdziwy skansen, nazwany „Zabytkową Zagrodą”, którego zbiorów nie powstydziliby się niejedno duże muzeum skansenowskie. Nasza współpraca w panem Jaruszewiczem trwa od wielu lat, prezentowana wystawa jest jej kolejną odsłoną. Dziękując w tym miejscu panu Stanisławowi, serdeczne podziękowania składam pani kustosz Wioletcie Sobieraj, pomysłodawczyni całego cyklu, kuratorce wystawy, autorce scenariusza i katalogu, który oddajemy do Państwa rąk. To ważne w moim przekonaniu zdarzenie muzealne nie mogłoby uzyskać takiego wymiaru bez wsparcia finansowego ze środków pochodzących od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Operacyjnego „Wspieranie działań muzealnych”.

Paweł Kołodziejski
Dyrektor Muzeum Przyrody i Techniki
w Starachowicach



ystawa „Przemysł domowy. Zabytkowe sztuce i zastawy stołowe – wytwórcy, wzornictwo i zastosowanie” jest prezentacją naczyń zastawy stołowej oraz sztuczy w większości platerowanych, charakterystycznych dla okresu od początku XIX wieku do lat 50. XX wieku. Eksponowane zabytkowe sztuce i zastawy stołowe stanowią prywatną kolekcję pana Stanisława Jaruszewicza – właściciela Zabytkowej Zagrody w Marcinkowie. To wyjątkowe miejsce na mapie Gminy Wąchock oraz Powiatu Starachowickiego. W zabytkowej chatupie z 1895 roku oraz tradycyjnych budynkach gospodarczych, Stanisław Jaruszewicz, zgromadził zbiory etnograficzne – charakterystyczne dla wsi polskiej z przełomu XIX i XX w.

Wystawa „Przemysł domowy. Zabytkowe sztuce i zastawy stołowe – wytwórcy, wzornictwo i zastosowanie” poprzez konkretne obiekty z kolekcji, nawiązuje do ówczesnej kultury i obyczajowości, szeroko prezentując wielość specjalizacji w użytkowych funkcjach nakryć stołowych. Z uwagi na fakt, że ekspozycja wpisuje się w przemysłowy charakter Muzeum Przyrody i Techniki, ważnym jej punktem jest bogata i zróżnicowana prezentacja producentów, manufaktur, zakładów złotniczych i dużych, często rodzinnych fabryk, zajmujących się produkcją nakryć stołowych.

Wybrane do ekspozycji obiekty z kolekcji sztucców pana Jaruszewicza, zostały zaprezentowane w trzech blokach tematycznych. Pierwszy to historia – łyżki, noża i widelca. Drugi najobszerniejszy blok to zastosowanie, czyli sztuce podstawowe i specjalistyczne. W kolekcji znajdują się niezwykle rzadkie i niespotykane sztuce specjalistyczne: łyżki wazowe, czerpaki do sosów, do mięs pieczonych i szpiku kostnego, ryb, skorupiaków, masła, chleba, jaj, owoców, przypraw i musztard, deserów a nawet sztuce dla dzieci. Dziś większość z tych przedmiotów wyszła z powszechnego użytku w związku z tym konieczne jest opisanie ich zastosowania i użytkowania. Temat trzeci to wytwórcy. W kolekcji znajdziemy wyroby Karola Malcza, Braci Buch, Frageta, Braci Henneberg, Norblina, Vollmera, Hennigera czy Romana Plewkiewicza. Pojawiają się także produkty mniejszych pracowni platerowniczych z Warszawy. Większość z prezentowanych na wystawie producentów zastaw polskich i zagranicznych swoje lata największej aktywności zakończyła wraz z wybuchem II Wojny Światowej. Prezentowana jest także kolekcja judaików oraz producenci zagraniczni z Niemiec, Francji, Anglii, Stanów Zjednoczonych.

Jednym z najstarszych prezentowanych obiektów jest widelec (str. 21) z przełomu XVII/XVIII wieku. Choć nie udało się ustalić jego pochodzenia, to dzięki charakterystycznym kształtom, wymiarom oraz użytym do produkcji materiałom, można przyjąć tę datację.

W przypadku jednego obiektu (str. 13) wygrawerowany napis na odwrocie trzonka, pozwolił na ustalenie jego właścicieli. Wazowa łyżka okazała się prezentem ślubnym Juliusa Grotha i Marty Grulke, którzy w latach 30. XX wieku opuścili Niemcy, osiedlając się na stałe w Stanach Zjednoczonych.

Na kilkunastu sztuccach znajdują się znaki firmowe znanych hoteli np. Hotel Polonia, Grand Hotel Sopot czy Hotelu Bristol w Warszawie. Założony w 1901 roku, słynął nie tylko ze swojej nowoczesności, ale i panujących w nim luksusów. Kto wie, może widelcem prezentowanym na wystawie jadła Maria Skłodowska-Curie, po otrzymaniu Nagrody Nobla lub Marszałek Józef Piłsudski, kiedy oznajmił, że wycofuje się z życia politycznego w 1923 roku.

Niekiedy na sztukach zapisywano imiona bądź nazwiska właścicieli. W obiekcie datowanym na lata 1900 – 1930, zdobionym w bajkowe przedstawienie kota i uciekającej myszy, na odwrocie trzonka wygrawerowane imię, Kerstin (str. 55) Zastanawiam się, czy nauka samodzielnego jedzenia, takimi sztukami, była dla Kerstin przyjemniejsza?

Okazuje się, że sztuce - przedmioty codziennego użytku – są przedmiotami z duszą, opowiadającymi wielkie i małe historie.

Mam nadzieję, że po zwiedzeniu wystawy, wróciwszy do swoich domów, odszukacie Państwo stare, może zapomniane tyżeczki czy widelce i dzięki nim, odświeżycie rodzinne historie.

Wioletta Sobieraj
Kurator wystawy





Widelec stołowy
wytwórnia Norblin i S-ka,
Warszawa, 1896
plater, dł. 22 cm, 79 g



Widelec obiadowy
wytwórnia Braci Buch,
Warszawa, 1882
plater, dł. 19,5 cm, 43 g





Widelec śniadaniowy
wytwórnia Karol Filip Malcz,
Warszawa, 1828-1865
plater, dł. 17,9 cm, 38 g



Fot. Karol Filip Malcz



Nóż stołowy
wytwórnia Christofle, Paryż, od 1830
plater, dł. 25 cm, 100g



Nóż śniadaniowy
wytwórnia Norblina, Gerlach,
Warszawa, lata 80. XIX w.
plater, dł. 25 cm, 123 g



Łyżka półmiskowa
wytwórnia Frageta,
Warszawa, lata 20. XX w.
plater, dł. 29,5 cm, 144 g





łyżka wazowa do zupy
Niemcy do 1914
plater, 33,5 cm, 138 g
Grawer na odwrocie trzonka:
Hochzeitsgeschenk Julius Groth
u. Frau 1914 [Prezent ślubny]



Fot. Zdjęcie ślubne Julius Groth
i Martha Grulke



Łyżka bulionowa
wytwórnia Frageta,
Warszawa, 1896-1914
plater, dł. 28 cm, 164 g



Fot. Plakat reklamowy Fabryki wyrobów
platerowanych i srebrnych Józefa
Frageta.



Widelec do serwowania chleba
bez znaków wytwórni,
lata od 1920 – 1939
plater, dł. 19,5 cm, 62 g
Monogram na szczycie trzonka: PK



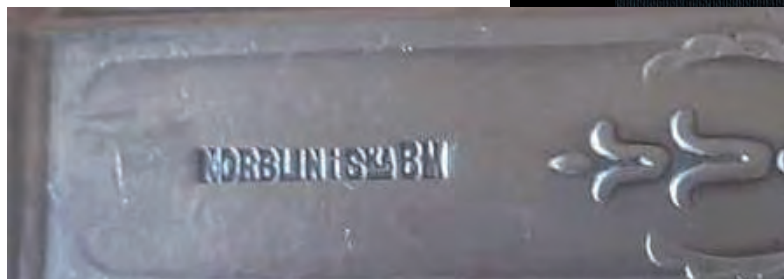
Nożyk do masła
Nothorn Goldsmiths, Anglia, od 1892
plater, dł. 16,5 cm, 25 g



Widelczyk do masła
Fintlings, Anglia, lata 50. XX w.
plater, dł. 16 cm, 19 g



Nóż do sera
Wytwórnia Norblina i S-ka,
Warszawa, po 1914
plater, metal, dł. 19 cm, 73 g



Nożyce do porcjowania drobiu
Solingen, Niemcy, XX w.
plater, metal, dł. 27 cm, 312 g



Zestaw do tranżerowania

– widelec, nóż, ostrzałka

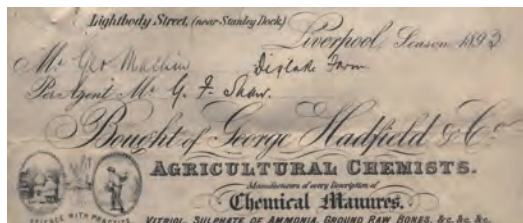
George Hadfield & Co, Liverpool, 1910

kość, stal, ręcznie kuta,

widelec, dł. 25,5 cm, 90 g

nóż, dł. 36 cm, 125 g

ostrzałka, dł. 31 cm, 156 g



Winieta firmy George Hadfield & Co





Widelec

bez znaków wytwórni, XVII/XVIII w.
drewno, miedź, metal,
dł. 24,4 cm, 80 g

**Uchwyt do pieczystego zwany
chwytakiem do kości**
Breveté S. G. D. G., Francja, Belgia (?)
II poł. XIX w.
Plater, dł. 16 cm, 178 g

Wiele krajów stosowało charakterystyczne znaki lub słowa, które są kluczem do rozpoznania narodowości, z której pochodzi patent. Kraje francuskojęzyczne, zwłaszcza Francja i Belgia, używają, Brevet [patent] często towarzyszy mu skrót SGDG Sans Garantie du Government [bez rządowej gwarancji ustawowej].





Dwustronna łyżka do sosu
Polski Plater, lata 20. XX w.
plater, dł. 18 cm, 66 g



Łopatka do pasztetu
wytwórnia nieznana,
Stany Zjednoczone lub w Anglia,
II poł. XIX w.
mosiądz, drewno, dł. 32 cm, 246 g



Zestaw nóż do masła i nóż do ryb

August Wellner & Sons, Aue, Saksonia, pocz. XX w., srebro

nóż do masła, dł. 18 cm, 34 g

nóż do ryb, dł. 19 cm, 34 g



Łopatka do ryb
C. Forst złotnik Stephan
Mayerhofer & Carl Klinkosch,
Wiedeń, Austria, ok. 1840
srebro, dł. 32 cm, 171 g



Widelec do ryb

E. Hartmann, Monachium,
Niemcy 1910
plater, dt. 18, 5 cm, 43 g



Łopatka do sardynek
Wytwórnia Frageta,
Warszawa, 1919-1939
plater, dł. 14 cm, 27 g



Plakat wytwórni J. Frageta,
lata 20. XX w.



Widelczyk do raków lub homara
August Wellner & Sons, Aue,
Saksonia, pocz. XX w.
plater, dł. 20, 5 cm, 36 g



Widelczyk do ostryg
Au Bon Marche, Francja, ok. 1920
Plater, dł. 4, 5 cm, 26 g





Sztućce do sałaty

brak znaków wytwórni,

Francja (?), ok. 1900

szylkret, plater

łyżka, dł. 28 cm, 56 g

widelec, dł. 28, 5 cm, 56 g

Widelczyk z suwakiem do pikli
brak znaków wytwórni,
Anglia (?), 1860-1900
metal, dł. 19 cm, 30 g



Łyzeczka i widelczyk do oliwek

Holms & Edwards, P. i Spółka, Stany Zjednoczone, Polska, ok. 1894

plater

łyżeczka, dł. 15,5 cm, 17 g

widelczyk, dł. 10,5 cm, 14 g



28. łyżka cedzakowa
G. Henniger, Warszawa, 1846
plater, dł. 20 cm, 65 g



Łopatkka do ogórków
Alvin Patent, Angli, pocz. XX w.
plater, dł. 18, 5 cm, 59 g



Łopatka do szparagów
Erhardt & Co., Berlin, po 1888
plater, dł. 29 cm, 156 g



Nożyce do jajka na miękko
brak znaków wytwórni, Francja,
1920-1939
metal, dł. 13 cm, 69 g



Widelczyk i nożyk do cytryny

brak znaków wytwórni,
przetom XIX/XX w.

srebro

widelczyk, dł. 11, 5 cm, 4 g

nożyk, dł. 20 cm, 23 g



Nożyk do owoców
Bracia Henneberg,
Warszawa, 1926-1939
srebro, dł. 17 cm, 41 g



Rachunek z winietą Fabryki Braci
Henneberg



Nożyk do owoców
AWS Wellner, Niemcy, I poł. XX w.
srebro, dł. 16,5 cm, 38 g



Nożyczki do winogron
brak znaków wytwórni, (?), XX w.
metal, dl. 12,5 cm, 35 g



Widelczyk do mango
brak znaków wytwórni,
Niemcy, po 1906
plater, dł. 15, 5 cm, 29 g



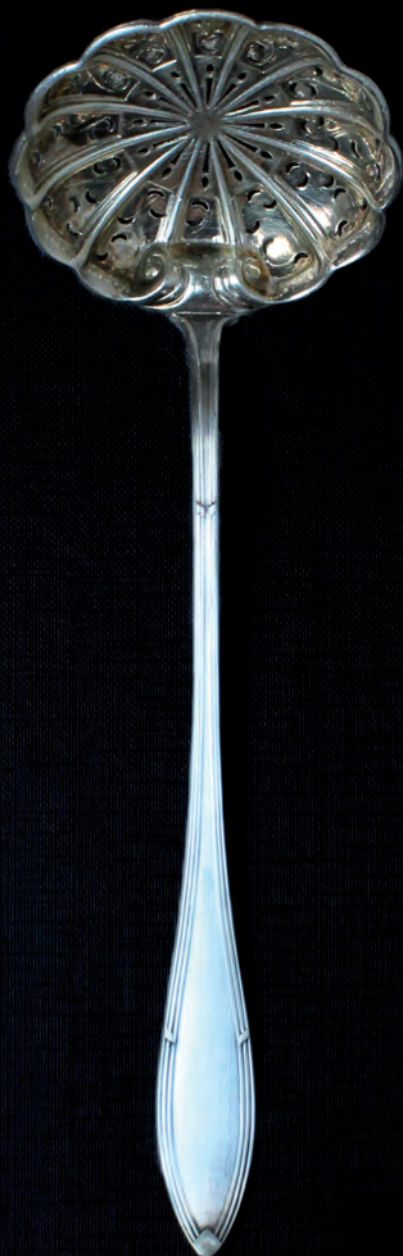
Czerpaczka do musztardy
C.Hugo Pott, Solingen, Niemcy, 1904
plater, dł. 11 cm, 14 g



Łyżeczka do miodu
Simeon & George, H. Rogers
Company, Stany Zjednoczone, 1901
plater, dł. 14 cm, 19 g



Sitko do cukru pudru
z ażurowym czerpakiem
wytwórca nieznany,
Francja (?), II poł. XIX w.
plater, dl. 21 cm, 52 g



Łyżka do nabierania lodów
brak znaków wytwórni, (?), XX w.
drewno, mosiądz, dł. 26,5 cm, 20 g



łyżeczka do kawy
Wytwórnia Norblina,
Warszawa, 1897-1914
Plater, 11 cm, 1 g



Znak firmowy Norblin,
Bracia Buch i T. Werner.



Sitko do odcedzania herbaty
F. Vollmer, Warszawa, 1843
plater, dł. 19 cm, 46 g





Sitko do parzenia herbaty
Jakubowski & Jarra,
Kraków, 1887-1900
plater, dł. 13, 5 cm, 56 g

Pierwsza krajowa fabryka
WYRÓBÓW PLATEROWANYCH
JAKUBOWSKI & JARRA
w Krakowie, ulica Berka Joselewicza, L. 19.
odznaczona we Lwowie na wystawie handlowej 1892 r. medalem srebrnym państwowym
na powszechną wystawę krajową 1894 r. dyplomem honorowym w k. ministerstwa han-
dla, na zaszczyt polski w Sanktuarium Półkowni swoje **wyroby z nowego srebra**
„metallin” czyli tak zwanego niemieckiego srebra, z brązu i ze srebra praw-
dziwego 13 próby na zamówienia
w magazynach własnych: w Krakowie Sukien-
nier, L. 26, we Lwowie, Rynek, L. 37 oraz u pp-
kupców znaczniejszych części miast Galicji, Bukowiny i na
Węgrzech, jako to:
sztućce i kompletne nakrycia stołowe, przedmioty użytku domowego,
ozdobne na podarki srebrzone, oksydowane, niklowane, brązowane,
złoczone; **kościelne**: jak kielichy, monstrancje, puszki do ko-
munikantów, lampy, lichtarze, krzyże i t. p.
Fabryka wykonuje na obślunek podług rysunków i projek-
tów wszelkie przedmioty kocielne: szaty do obrazów, okucia do ram,
cyfery, wszelkiego rodzaju ozdoby do obrazów, etc.
Przyjmuje reperacje do niklowania, srebrzenia i złocenia w ogniu i galwan.
Wypożycza nakrycia stołowe na większe zaborania, zabawy, wesela itp.
Ceny przystępne, bardzo umiarkowane.
Przy wyprawach i większych zamówieniach znaczniejszy rabat.

Reklama firmy Jakubowski & Jarra
w gazecie „Nowa Reforma” 1895,
nr 289 (15 XII)



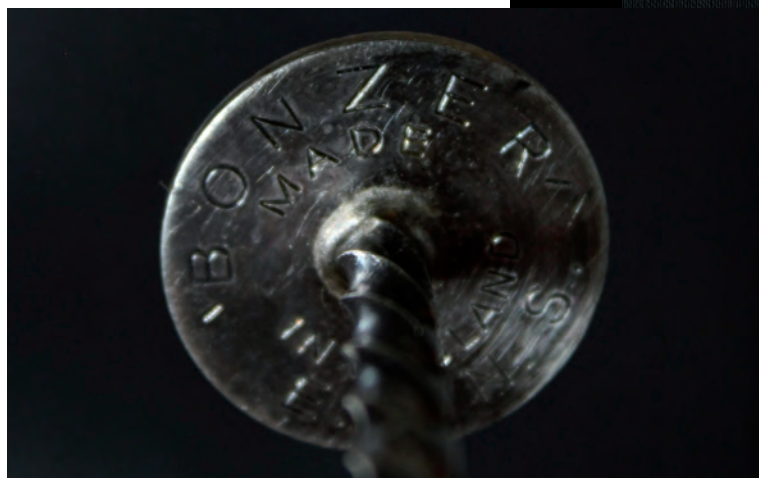
Szczypce do cukru
Bracia Buch, Warszawa, po 1914
plater, dl. 15,5 cm, 56 g



Szczypce do cukru
brak znaków wytwórni,
Francja (?), po 1871
plater, dł. 9, 5 cm, 15 g



łyżka do lemoniady lub
barmańska do koktajli
Bonzer, Anglia, XX w.
Plater, dł. 26 cm, 42 g



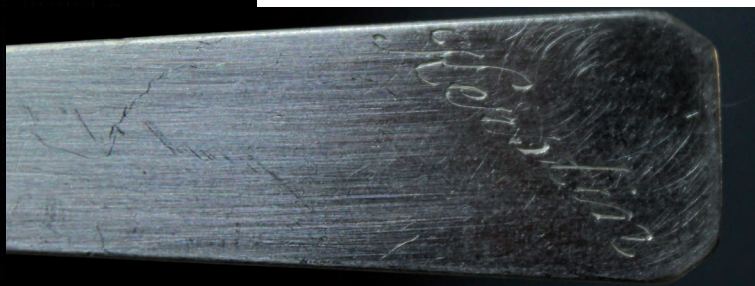
Łyżka do mieszania lemoniady
wytwórca nieznany,
Stany Zjednoczone, XX w.
plater, dł. 18 cm, 18 g



Łyżka do absyntu
brak znaków wytwórni,
Francja (?), 1880-1910
plater, dł. 16,5 cm, 24 g



Zestaw do samodzielnego
jedzenia dla dzieci
brak znaków wytwórni,
Niemcy (?), 1900-1930, plater,
łyżka, dł. 16 cm, 28 g
popychacz, dł. 9, 5 cm, 17 g
Monogram: Kerstin



Łyżeczka do karmienia
dzieci lub chorych
WMF Württembergische
Metallwarenfabrik,
Niemcy, 1900-1920
Plater, dł. 14 cm, 23 g





